

İSLAM'A GÖRE PARA POLİTİKASI KAVRAMI (Tarihi Bir Bakış ve Günümüzle Mukayese)

Ali KELEŞ*

I- PARA POLİTİKASI KAVRAMI

A- PARA POLİTİKASI KAVRAMININ TARİHİ

Para politikası kavramının tarifine girmezden önce, bu kavramın tarihi gelişimi üzerinde durmak uygun olacaktır. Çünkü kavramın tarih içinde seyrettiği çizgiyi belirlemekle, onun tarifi ve önemi daha iyi anlaşılacaktır.

İnsan eski tarihlerden beri kendisini kuşatan alemin menşei konusunda görüş sahibi olmaya çalışmış; bu da onu alemde var olan her şeyin bir başka sebebe dayandığı sonucuna götürmüştür. İnsanın sahip olduğu bu düşünceye ise "sebeb bağı" adı verilmiştir ki ilmin görevi de gerçekte bu bağın tesbitinden ibarettir¹.

Para politikası kavramı, siyasi yönetimle çok yakından alakalıdır. Bu bilim dalının iktisat ve politika bilim dallarından oluştuğu ve her ikisinin de insanın toplum halinde yaşamaya başlamasından itibaren var olduğu düşünülürse, iktisadın bir alanını teşkil eden para politikasının da, "siyasal erkin para üzerindeki tasarrufları" anlamında aynı tarihten itibaren mevcut olması gerekecektir. Ancak bir konunun pratikte yer almasıyla, onun bir disiplin haline gelmesi aynı zamanda olmamaktadır. Bu nedenle para politikası, bir disiplin olarak ancak uygulamadan çok sonra oluşabilmiş veya diğer bir ifadeyle insanlar tarafından böyle bir prensipler topluluğunun varlığı çok sonra farkedilebilmiştir.

* İLAM İslâm Hukuku Araştırmacısı.
1 Abdulmunim el-Cemal, s. 19.

Parayla fiyatlar arasındaki bağlantı eskiden beri iyi bilinen bir ilişkidir. Madeni para sisteminin hakim olduğu XIX. yy.'da ve öncesinde paranın değerini korumak, fiyat istikrarını sağlamak ve ekonomik büyümeyi sürdürmek gibi hedefler için para politikasından yararlanma yoluna gidilmemiştir. Bu dönemde yaygın olan kanaat, altın standardının otomatik olarak büyümeyi ve istikrarı sağlayacağı yönündedir².

Para politikası kavramı iki dünya harbi arasında gündeme gelmesine rağmen, siyasi iktisat alanında II.Dünya harbi sonrasında iki konu üzerinde önemle durulmuş; tüketim, üretim ve sermaye birikimi gibi iktisadın dış görünüşüne önem verilmiş ve çeşitli iktisadi sistemlerde arz-talep gibi iktisadi sistemin özellikleri araştırılmıştır³.

Para kıymetinin kontrolünü hedef alan para politikası, Miktar Teorisine (Quantity Theory of Money) ve Say'ın Mahreçler Kanununa dayanmaktadır⁴. Miktar Teorisinin diğer bir ismi de Klasik Para Teorisidir. Bu teori, paranın her hangi bir tarihteki değerini ve bu tarihlerde paranın değerinde meydana gelen değişimleri açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu teori, para miktarı ile eşya miktarı arasındaki oranı göz önüne alarak paranın alım gücünü ve fiyatlar genel seviyesini tesbit etmektedir. Bu fikre sahip iktisatçılar paranın alım gücünü $M=TxP$ formülüyle ifade etmektedirler. Bu formülde M belirli bir tarihte tedavülde bulunan para miktarını, T bu tarihlerde gerçekleştirilen mübadeyi veya mübadele hacmini ve P genel fiyatlar seviyesini ifade etmektedir⁵. Bu formülde paranın tedavül hızının yer almayışı hata olarak görüldüğünden, daha sonra mübadele hızı da dikkate alınmıştır. Hatta Fisher, daha sonraki tarihlerde kanuni para ile banka parasını da formüle dahil etmiş ve bunların miktarlarının mübadele hızlarıyla toplamlarının ancak mübadele hacmine ve fiyatlar genel seviyesine denk olacağını ifade etmiştir. Fisher tezini şu şekilde formüle etmiştir: $PT=MV+M'V'$ Buna göre fiyatlar genel seviyesi şu formülle ifade edebilir. $P=(MV+M'V'):T$ ⁶ Fisher'in teorisi 1911 tarihidir. I.Dünya harbinin ardından oluşan 1929-33 buhran ile Miktar Teorisine Keynes tarafından yeni bir yorum getirilmiştir. Keynes başlangıçta para değerinin denklemlerle ifadesine karşı çıkmasına rağmen, çok geçmeden kendisi de bir denklem ileri sürmüştür. Ancak O'nun inclemeleri kendisini Banos'un ulaştığı sonuca götürmüştür. Ekonomi eksik istihdam seviyesinde iken para arzı artırılınca talepteki artışı karşılayacak atıl bir kapasite bulunduğunu ileri sürmüştür. Talebin genişlemesi üretimi artırarak karşılanabildiği sürece miktar teorisinin işlemeyeceğini ve fiyatların yükselmeyeceğini kabul etmiştir. Harcamaların artmasından doğacak enflasyonun tam istihdam sınırında başlayacağını varsaymıştır⁷. Dolayısıyla para arzı, devletin gelirinden fazla harcama yapması ve bütçe harcamalarını karşılamak üzere kağıt para basması veya kredi enflasyonu yaratarak devletin ihtiyaç duyduğu satılma gücünü temin

2 *Ekonomi Ansiklopedisi*, III, 1081.

3 Abdulmunim el-Cemal, s. 17.

4 Arnt, A.W., s. 4.

5 Avf Mahmud el-Küfrevî, s. 121-130.

6 Avf Mahmud el-Küfrevî, s. 122; *Genel Ekonomi Ansiklopedisi*, II, 301.

7 *Genel Ekonomi Ansiklopedisi*, II, 642; Ergin, Feridun, Para ve Faiz Teorileri, s. 227-228.

etmesiyle genişletilebilir⁸. Keynes, kurduğu teoride para talebi ile ilgili olarak ilk kez, faiz oranları düşük olduğu zamanlarda paranın elde tutulması, yüksek olduğu zamanlarda ise eldeki parayla tahvil alınması demek olan spekülâtif saikten bahsetmiştir⁹.

Keynes modeli, daha ziyade uzun süren enflasyonist ve deflasyonist açıkların oluşmasına neden olan sistematik rahatsızlıklara yer vermektedir. Bundan dolayı GSMH dahil, büyük ve sürekli dengesizlikleri dengeleyici bir istikrar programının gerekliliğini şart koşmaktadır. Bu politikalar, maliye ve para politikası araçlarıyla toplam talebi değiştirmeyi amaçlamaktadır¹⁰. Keynesciler para politikasını ikinci derecede önemli gördüklerinden, onun yerine bütçe politikasını öne çıkarırlar. Nitekim Keynesçilikte, paranın ekonominin gereklerine uymak zorunda olduğu düşünülür ve onun yalnızca, paranın fiyatı yani faiz oranıyla konjonktür üzerinde dolaylı etkisinin olacağı kabul edilir¹¹.

Para politikasının tesbitinden sonra uygulamada bazı güçlüklerin olacağı şüphesizdir. Uygulamadaki güçlükler, tesbit edilen hedefle araçlar arasındaki ilişkilerin tayini ve kullanılacak verilerin tesbiti ve bunların analizinde ortaya çıkmaktadır¹².

İslam'a göre, müslüman bir toplumda para basma yetkisinin devlet başkanına tanınmış bir hak olduğu dikkate alınınca, para politikasını oluşturmanın da ona ait bir hak olduğu sonucuna ulaşılabilir¹³. Ancak para basma hakkının zaman zaman başkalarına devredilmesi veya bu işlemin kontrolünün başkalarına havale edilmesi, yerel idarelerin de para basmış olmaları, para politikasını başka kurum veya kişilerin yürütebileceğini göstermektedir. Madeni para sistemlerinin yürürlükte olduğu tarihlerde para politikasını uygulayan kişi veya kurumların İslam dünyasında ve batıda benzerlik arzetmelerine rağmen, bazı farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla İslam'a uygun para politikasını diğer sistemlerden ayıran bazı özellikler mevcuttur. Bunlar anahatlarıyla şunlardır:

- 1- Serbest piyasa ekonomisi esastır. Ancak monopol ortamında ve haksız rekabet durumunda suistimalın olması halinde devlet fiyatlara müdahale etmektedir.
- 2- Sosyal dayanışmanın neticesi olarak zekat farz kılınmış ve ihtikar (karaborsa) yasaklanmıştır.
- 3- Kamu ve özel mülkiyet hakkı tanınmıştır.
- 4- Faiz yasaklanmış, üretim teşvik edilmiştir¹⁴.

8 Ergin, Feridun, *Para Siyaseti*, s. 231.
9 Keyder, Nur, s. 254-255.
10 Parasız, İlker, s. 60.
11 *Büyük Larousse*, XX, 9156.
12 Yabanoğlu, Ali Kemal, s. 1.
13 Ali Muhyiddin el-Karadâğî, s. 132.
14 Avf Mahmud el-Küfrevî, s. 131-132.

B- PARA POLİTİKASI KAVRAMININ TARİFİ

Yukarda net olmamakla birlikte para politikasının ne olduğuna değinilmiş ve onun devletin para ile ilgili tasarrularından ibaret olduğu belirtilmişti. Bu, bir tariften ziyade onu tanımaya yönelik bir tanımlamaydı. Dolayısıyla eskilerin deyimiyle "efrâdını câmi', eğyârını mâni" bir tarif değildi. İlim dallarının son yüzyılda ihtisaslaşmaya yönelmesi nedeniyle çok dar alanları konu edinen ilim disiplinleri ortaya çıkmış, birbirine yakın konuları ele alan bu ilim dalları tanım ve amaçlarıyla birbirlerinden ayrılmışlardır. İktisat ilminin içinde bir konu olan para politikası, az önce işaret ettiğimiz gibi son yüzyılda gündeme gelmiştir. Bu ilim dalı müstakil bir disiplin halini aldıktan sonra, iktisatçılar tarafından bazen amaç ve bazen de araçlar dikkate alınarak tanım yapılmıştır.

Bir ülkede hükümetin belirli ekonomik amaçları gerçekleştirmek için kredi, para arzı ve faiz oranlarıyla ilgili olarak yaptığı düzenlemeler para politikasını oluşturmakta ve genellikle maliye politikası ile birlikte yürütülmektedir. Her iki politikanın ana amacı tam istihdamı, yüksek büyüme hızını ve fiyat istikrarını temin etmektir. Ancak amaçları aynı olmasına rağmen her iki politikayı farklı kurumlar yürütmektedir. Para politikası genellikle Merkez Bankaları tarafından idare edilmektedir. Altın para sistemi hakim iken para politikasının amacı Merkez Bankasındaki altın rezervini muhafaza etmektir¹⁵. Şu halde para politikası, bir ülkede hükümetlerin ekonomik gidişatla ilgili olarak aldıkları parasal kararların tümünü oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda hükümet adına, izlenen genel iktisat politikasıyla uyumlu olarak para politikasının genel ilkelerini Maliye Bakanlıkları belirlemektedir. Bazı ülkelerde ise para politikasını belirlemede Merkez Bankaları da etkili bir şekilde rol oynamaktadır¹⁶.

Para politikası ile ilgili olarak son yıllarda özellikle Arap dünyasında pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar daha ziyade klasik mali bilgileri ya da devlet gelirleriyle ilgili düzenlemeleri para politikasının konusu olarak takdim etmektedirler. Zira onlar para politikasını yukarda işaret ettiğimiz gibi "devletin parayla ilgili tasarrufları" olarak kabul etmektedirler. Hatta onlar para politikasını batıda geçerli olduğu gibi özel ve dar anlamda tarif etmemektedirler. Onlara göre para politikası, siyasi iktisadın bir koludur¹⁷. Dolayısıyla müphem bir şekilde onlar, yukardaki kapsamlı tarifi ima etmekte ve spesifik bir tanım ortaya koymamaktadırlar. Muhtemelen bu durum, tarihsel hareket tarzından veya gelişen olayların çözümünü, benzeri bulunsun veya bulunmasın, geçmişte aramadan kaynaklanmaktadır. Oysa gelişen her olaya geçmişten çözüm bulmak imkansızdır. Yapılması gereken geçmişi reddetmeyerek temel prensipleri tesbit etmek ve onlar ışığında problemlere yaklaşımdır. Bu anlayışla günümüz açısından konumuz ele alınacak olursa, temel kaynaklarda yer almadığından ve İslam'ın temel prensiplerine ters düşmediğinden, konunun batı disiplin anlayışı ile paralellik arzemesinde her hangi bir sakınca yoktur. Şu halde "para

15 *Ana Britannica*, XVII, 401.

16 *Ekonomi Ansiklopedisi*, III, 1081.

17 *Abdulmunim el-Cemal*, s. 17.

politikası, İslam nazarında devletin, kredi, para arz-talebi, dış ticaret dengesi, paranın değeri, fiyat istikrarı, gelirler ve döviz kurları ile ilgili olarak para etrafında aldığı kararların tümünden oluşmaktadır." denebilir.

C- PARA POLİTİKASININ HEDEFLERİ

XIX. yy. boyunca hatta 1930 yıllarına kadar para politikasının tek hedefi, paranın satınalma gücünün kontrolü idi. Klasik ve Neo-klasik teorilerde para politikası aynı hedefe yönelikti. Para kıymetinin muhafazası, para politikasının hedeflerini içermekteydi. Zira bir milletin iktisat politikası meselesinde karşılaştığı iki problemden biri iç istikrar, diğeri ise dış ticaret dengesiydi ki bunlar paranın değerinin kontrolüyle yakından alakalıydı¹⁸. XIX. yy.'da iç istikrar ve dış ticaret dengesi çatıştığı zaman, dış ticaret lehine bir karar benimsenmekte ve iç istikrarsızlık paranın satınalma gücündeki istikrarsızlıktan daha kötü bir şey olarak kabul edilmediğinden, o tarih için bu anlayışı pek yadırgamamak gerekmektedir. Para politikasının yegane hedefinin genel fiyat seviyesini korumak olduğu yolundaki düşünce, II.Dünya harbinden sonra önemini yitirmiştir. Bu tarihlerde ödemeler dengesi ve işsizlikle mücadelede para politikası yoluyla fiyat ayarlamasını hedef alan klasik tedavi metodu, işletme organizasyonundaki monopolist unsurlar ve işçi sendikaları yüzünden terk edilmiştir¹⁹. Dış ticaret dengesi uğruna, ödemeler bilançosu açık veren ülkelerin deflasyon yoluna gitmeleri gerektiğinden ve bu durumda da üretim ve istihdam azalacağından, para politikasının iç istikrara hizmet etmesi benimsenmiştir. İç para politikası sadece fiyatlarla değil, bunun yanında üretim ve istihdam seviyesindeki istikrarı veya diğer bir ifadeyle enflasyonsuz tam istihdamı hedeflemeye başlamıştır. Bu tarihlerde depresyon (piyasanın durgunluğu) zamanında bütün ülkelerde faiz oranları düşürülmüş, fakat bu ucuz para politikası sadece inşaat sektörünün işine yaramış ve bankaların likiditelerini artırmıştır²⁰. Para politikası, faiz haddini belirleyerek yatırımlara ve bu şekilde iktisadi kalkınmaya her hangi bir etki yapmamıştır. Noksan istihdam ve depresyon durumunda flexible (esnek) bir para politikası, kredi kolaylağı ve ucuz para, enflasyonist durumlarda ise sıkı kredi politikası ve yüksek faiz oranı istikrarı sağlamak için uygun görülmüştür²¹.

İngilizce konuşan, ülkelerde II.Dünya harbi sırasında para politikasına daha az önem verilmeye başlanmıştır. Zira, bu ülkelerde harb sonrasında işsizliğin artacağı ve bu konuda para politikasının etkili olmayacağı yolunda bir kanaat vardı. Ayrıca bu ülkelere göre harb sonrası oluşacak enflasyonla mücadelede, harb yıllarındaki metodlar daha etkin olacaktı. Ayrıca bütçe politikası, para arzını tanzim eden para politikasından daha verimli görülmekteydi²².

18 Arnt, A.W., s. 4.
19 Arnt, A.W., s. 5.
20 Arnt, A.W., s. 6.
21 Arnt, A.W., s. 6.
22 Arnt, A.W., s. 8.

II.Dünya harbi sonrası sürekli enflasyonla mücadele, bu mücadelede direkt kontrol araçlarından şüphe duyulması ve anti enflasyonist bütçe politikasının uygulamada bazı zorluklar ortaya çıkarması, hükümetleri tekrar para politikasına müracaata mecbur etmiştir. Özellikle A.BD. Merkez bankası para politikasının benimsenmesi hususunda aktif bir şekilde mücadele etmiş ve bu ülkede enflasyonla mücadelede kıymetli paranın ve yüksek faiz oranının daha etkin olduğu gözlenmiştir²³.

Para politikası hükümetler tarafından benimsendikten sonra, para politikasıyla temelde fiyat istikrarı, tam istihdam ve dış ticaret dengesinin temini hedeflenmiştir²⁴. Fiyat istikrarı için bankaların kredileri reeskont haddi politikasıyla belirlenmiş, kanuni karşılık oranı yükseltilerek banka parası oranı kısılmış ve açık piyasa işlemleriyle emisyon hacmini daraltma yoluna gidilmektedir. Bu noktadan sonra para ve kredi politikasıyla, paranın değerini korumak ve bunun için para hacmini konjoktüre göre belirlemek, Merkez Bankası ve ticaret bankaları kredilerini milli ekonominin yararına en uygun şekilde ve devletçe izlenen hedeflere göre düzenlemek hedeflenmiştir²⁵.

Burada son olarak bir kaç noktaya daha temas etmek gerekmektedir. Para politikasının amacı olan ekonomik istikrarı, klasik manada fiyat istikrarından ziyade tam istihdamı da içine alacak şekilde anlamak gerekmektedir. Para politikasının, gelişmiş ülkelerde fiyat istikrarı, az gelişmiş ülkelerde hızlı kalkınma amacına yönelmiş olduğunu görmekteyiz. Ancak şuna işaret etmek gerekir ki para politikası kısa süreli dalgalanmaları kontrolde etkili olmaktadır²⁶. Az gelişmiş ülkelerde kronik enflasyon nedeniyle fertlerin elde ettikleri gelirler arasında aşırı farklılık meydana geldiğinden, özellikle ülkemizde adil gelir dağılımı, servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması para politikasının hedefi gibi görülmektedir. Oysa bunlar ekonomi politikasının amaçları arasında yer almaktadır²⁷.

II- PARA POLİTİKASININ UNSURLARI

Günümüz iktisadında para politikasının unsurlarından, para politikasında kullanılan araçlar anlaşılmaktadır. Klasik iktisatçılarla Keynesçiler arasında para politikasıyla ilgili görüş farklılığına temas ederken, klasiklerin para politikasından ziyade paranın değerinin istikrarlı tutulmasına yöneldiklerini belirtmiştik. Ancak para politikası kavram olarak gündeme geldikten sonra, uygulama araçları da ele alınmış ve pek çok unsurun varlığından söz edilmiştir. Konumuz uygulanmakta olan para politikası olmadığından, burada detaylarına girmeksizin iktisatta açık piyasa işlemlerinin, reeskont haddinin, karşılık nisbetinin ve kredi tavanının birer unsur olarak kullanıldığını belirtmekle yetineceğiz²⁸. Modern iktisadın para politikasıyla ilgili temel prensiplerini göz önünde bulundurursak, İslam'a göre teşekkül

23 Arnt, A.W., s. 11.

24 *Ekonomi Ansiklopedisi*, III, 1081-1082.

25 Yabanoğlu, Ali Kemal, s. 14.

26 Yabanoğlu, Ali Kemal, s. 1.

27 Oğuz, Orhan-Uludağ, İlhan, s. 40.

28 Yabanoğlu, Ali Kemal, s. 18-20.

ettirilmiş bir iktisâdî sistemde, İslam hukuku eserlerindeki bilgiler ışığında para politikasının unsurlarını aşağıdaki şekilde düzenlemek mümkündür.

A- PARA BASMA YETKİSİ VE PARA DEĞERİNİN TESBİTİ

İslam devletleri açısından para basımı gündeme geldiğinde, devletin mali işlerini organize etmesi nedeniyle akla hemen Beytü'l-mal gelmektedir. Bu sebeple burada Beytü'l-mal'in işlevleri ve tarihi üzerinde durmak gerekecektir.

Türkçe'de "mal evi" manasına gelen Beytü'l-mal, Rasulullah'ın sağlığında oluşmuş ve O'nun vefatından sonra Arab milliyetine mensup ulusların kurduğu devletlerde bu adla, diğer milletlerde ise farklı isimlerle, müessese olarak İslam devletlerinin tamamında mevcut olmuştur. İlk İslam devletlerinde Beytü'l-mal sadece merkezde bulunmamış, ülkenin çeşitli yerlerinde belirli alanda hizmet veren şubeleri kurulmuştur. Zekat memurlarını istihdam eden merkez Beytü'l-mal, sadece başkentte bulunurken, fer'î Beytü'l-maller diğer vilayetlerde de mevcut olmuştur²⁹. Mâverdî (ö. 450/1058)'nin verdiği bilgiye göre³⁰ daha sonraki dönemlerde müesseseleşmiş olan Beytü'l-mal, divanlardan birini oluşturmuştur³¹. Ancak Beytü'l-mal, İslam bilginlerine göre hem soyut, hem de somut bir kavramdır. Nitekim İslam hukukçularının tariflerine göre Beytü'l-mal, bir mekanın adı değil cihetin ismidir. Dolayısıyla müslümanların hak sahibi olduğu ve maliki bulunmayan her mal, Beytü'l-mal'e aittir ve amme yararına, yerine getirilmesi gereken her görev de Beytü'l-male düşmektedir³². Beytü'l-mal divanından bahşeden eserler bu müessesenin fonksiyonunun, kontrolündeki mal ve meblağları denetlemek olduğunu ifade ederler. Fakat onlar, Beytü'l-mal'in para basma ya da para olaylarını kontrol etme görevinden hiç söz etmezler. Yapılan incelemelerden Beytü'l-mal'in, para basmak, kredi vermek ve faiz haddini kontrol etmek dışında merkez bankasının bütün görevlerini yerine getirdiği anlaşılmaktadır³³. Dolayısıyla Beytü'l-mal, kısmen Merkez Bankasına, kısmen de maliye bakanlığına benzemektedir.

Yukarda ifade edildiği gibi İslam devletlerinde mali işlerle Beytü'l-mal ilgilendiği halde, para ve piyasa kontrolü başlangıçtan itibaren farklı kurumlara tevdi edilmiştir. Piyasanın denetlenmesi ve paranın kontrolü "ihtisap müessesine" terk edilirken, para basımı darphaneye bırakılmıştı. Bu müessese, devlet başkanı tarafından tayin edilen "darphane âmiri" tarafından idare edilirdi. Darphane sadece başkentte değil, başka şehirlerde de bulunurdu³⁴ ve merkezden gönderilen kalıplarla para basılırdı. İslam devletlerinde "darphane âmiri" bazen sıradan bir vatandaş³⁵, Harun Reşid (ö. 193/809)'in Yahya el-Bermeki (ö. 190/805)'yi görevlendirmesi gibi bazen de önemli bir devlet adamı olmuştur³⁶. Bu gelenek daha sonraki

29 Mevlânâ Şibli en-Nu'man, VII, 303.

30 Mâverdî, s. 235.

31 Mütevellî-Şehate, s. 103-104.

32 Mâverdî, s. 235-237.

33 Mannan, s. 337.

34 Şeşen, Ramazan, s. 282, 283.

35 Makrizî, s. 6.

36 Makrizî, s. 9-10.

tarihlerde de devam etmiş, hatta kendi kültürlerine göre devlet yapısı kuran Moğollarda, darphane büyük emire tevdi edilmiştir³⁷. Darphanenin devlet kontrolünde olmasının nedenlerinden birisi, belki de en önemlisi paranın saflığını korumak olmasına rağmen³⁸, bu tedbir ekonomik gelişmeler karşısında paranın saflığını korumada yeterli olamamıştır. Dolayısıyla Abbasi devletinden³⁹. itibaren bütün İslam devletlerinde malienin bozulduğu anlarda darphanede basılan paraların ayarları da bozulmuştur.

Aslı para olarak nitelenen altın ve gümüşün basımı sadece devlet başkanına tanınan bir hak iken, yardımcı para fonksiyonu icra eden felsler, "hükümdarlık hukukun"dan sayılmadığından valilerle mahalli idareler tarafından da basılmıştır. Ancak asli paraların merkezde veya merkezin kontrolünde basılması hususunda zamanla töleranslı davranılmış, Halife Me'mun (ö. 218/833) zamanından itibaren altın sikke de merkezin kontrolünden çıkarılmıştır⁴⁰. Bu sebeple felsin kıymeti ile vezin ve tipi basıldığı şehre göre değişik olmuş ve netice olarak da dinar ve dirhem gibi ülkenin her tarafında yaygın bir şekilde tedavül etmemiştir⁴¹. Büveyh Oğulları zamanında hükümet, darbhaneleri mültezimlere vermeye başlamış ve isteyene para bastırma hakkı tanımıştır. Ancak sadece sıradan vatandaş para bastırma yoluna gitmemiş, sarraflarlar da halktan raic bedelle topladıkları madenleri darphaneye götürerek para bastırılmışlardır. Dolayısıyla sarraflar bugünkü anlamda birer banker rolü de üstlenmişlerdir. Acilen yola çıkmak zorunda olan bir kişinin, darphaneye gelerek basılmamış altın ve gümüşü verip aynı cinsten mal almasının caiz olup olmadığı hukukçular arasında tartışılmıştır. Bir görüşe göre bu caiz iken, bir başka görüşe göre caiz değildir⁴². Hükümet, para bastırmak isteyen kişilerden sadece basım masrafı olarak çeşitli oranlarda para almıştır⁴³. Bu da %1 dolayında olmuştur.

Darphanede paranın basılması tamamen el emeğine dayanmış, hakkaklar tarafından bronz, demir veya çelikten sikke kalıpları hazırlanmıştır. Sikkenin ön yüz kalıbı sabit, arka yüz kalıbı hareketli idi. Ön.kalıbı bir örs içine gömülür, arka yüz kalıbı elle tutmak için saplı yapıldı ve sabit değildi. Külçe, ayarı ve ağırlığı tesbit edildikten sonra parçalara ayrılır, pul denen düz yuvarlak haline getirilirdi. Bu parçalar fırında ısıtılır, sonra iki kalıp arasına yerleştirilir ve üstteki kalıba çekiçle vurularak yazı ve tasvirler pullara basılmış olurdu⁴⁴. Emeviler, Abbasiler ve Ubeydiler döneminde basılan paraların tamamının üzerinde yazı ve tasvir vardı⁴⁵.

Aslı paraların basımı saltanat hakkı kabul edilmesine rağmen, bazen bunun istisnaları da çıkabilmiştir. Nitekim bir Şia yanlısı olan Abbasi halifesi Memun, Musa Kazım'ın oğlu

37 Turan, Osman, s. 303.

38 İbn Haldun, II, 12.

39 Makrizî, s. 10-11.

40 Zambaur, "Dinar", I.A., III, 591.

41 Zambaur, "Fels", I.A., IV, 539.

42 İbn Cüzey, s. 254; Tevfik el-Hakîm, s. 207

43 Muhammed el-Emir, s. 207; Artuk, İbrahim, "Sikke", I.A., X, 622.

44 Artuk, İbrahim, "Sikke", I.A., X, 622; Nakşibendî, I, 8.

45 İbn Haldun, II, 15; Nakşibendî, I, 9.

Ali Rıza'yı veliaht olarak tayin etmiş ve onun adına para bastırmıştır⁴⁶. Sultanın kendi adına para bastırması, cuma hutbesi irad etme gibi, açık bir egemenlik simgesi sayılmıştır. Tâbi hükümdarlardan ancak imtiyazlı olanları para bastırabilmişlerdir⁴⁷. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, bunun sonucu olarak İslam hukukçuları devlet başkanından başkasının, saf dahi olsa dirhem ve dinar bastırmasını mekruh⁴⁸ veya yasak⁴⁹ kabul etmişlerdir. Yukarıda ifade edildiği gibi para ayarlarının bozulması ile devlet başkanlarının mağşuş para bastırması hukukçular tarafından tartışılmaya başlanmış, insanların mübadele esnasında aldanma ihtimaline binaen⁵⁰ mağşuş para bastırmaları hoş görülmemiştir⁵¹. İster saf, isterse karışım olsun, her türlü para basımının devlet başkanına bırakılmasından, para emisyonunun devlet başkanının görevi olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre arz talep dengesini devlet başkanının denetlemesi gerekmektedir⁵². Dolayısıyla devlet başkanının görevi sadece para bastırmakla sınırlı kalmamış; kalitesiz paraları tedavülden kaldırmak da ona bırakılmıştır. Ancak devlet başkanının tedavül eden bir parayı kullanımdan kaldırması mekruh görülmüştür. Tabi hükümdarlar, para basımında tamamen ayrı yol takip eder ve halifeden izin almazsa, bu ona itaatsizliği anlamına gelir. İdarecilerin dışında biri para basarsa bakılır, önceden harac vergisi olarak bu para alınmışsa, geçmiş uygulama sebebiyle müstehab kabul edilir. Önceden kullanılmamışsa, bu paranın tedavülü gabn (aldatma) ve kalp (sahte) kabul edilir⁵³. Sahte para bastırana tazir türü (devletin koyacağı) bir ceza verilmiştir. İslama göre para basma belirli şartlara bağlıdır.

1-Para basma yetkisi sadece devlet başkanına ait bir yetkidir⁵⁴.

2-Devlet ihtiyaç kadar para basmalıdır. Bu iki kural sedd-i zeria kaidesine dayanmaktadır.

3-Çıkarılan para kaliteli olmalıdır. Çünkü mağşuş parada parayı bozma ve hak sahiplerine zarar verme söz konusudur⁵⁵.

İslam hukukçularına göre pazarda kalp (sahte) para kullanan ve bu yolla aldatma yapan kimseler cezalandırılır, dövülür, hapsedilir ve pazardan çıkarılır. Eğer bu kişi aldatmayı alışkanlık haline getirmişse, tevbe ettiğini açıkça gösterinceye kadar pazara geri dönemez. Bir diğer görüşe göre ise bir süre sonra pazara geri dönebilir⁵⁶.

Paranın ağırlığında değişiklik yapanlara verilecek cezada hukukçular arasında görüş birliği yoktur. Bazı bilginler, bu kişilerin yeminlerinin kabul edilmemesi ve tazir olarak

46 Suyûfî, Tarihü'l-hulafa, s. 307.

47 Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, VII, 187.

48 Hatib eş-Şirbîni, I, 390

49 Ebû Ya'la el-Ferrâ, s. 181.

50 Behûtî, III, 272.

51 İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, XXIX, 469; Nevevi, *el-Mecmu'*, V, 494

52 Karadağî, s. 137.

53 Mâverîdî, s. 173.

54 Ebû Ya'la el-Ferra, s. 181.

55 Suyûfî, *Katu'l-mücadele inde tağyîri'l-muamele*, I, 134-135.

56 Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Mağribî, VI, 192, 193.

cezalandırılmalarını savunmuşlar ve dayak cezasını benimsemişlerdir⁵⁷. Ebu Abdirrahman et-Ticibî'ye göre ise bu kişi dövülür, saçı sakalı kesilir ve halk arasında dolaştırılır. Ancak para üzerinde hileye baş vuranlara verilen cezalar kimi zaman daha ağır olmuştur. İbn Zübeyr (ö. 73/692) ve Mervan b. Hakem (ö. 65/785), dirhemden parça koparana hırsızlık cezası uygulamışlardır⁵⁸. Bu olay Zeyd b. Sabit (ö. 45/665)'e anlatılınca, "o, suçlu kişiye ceza vermiş" demiştir. Vakidî (ö. 207/822)'nin anlattığına göre Ebân b. Osman (ö. 105/723) Medine emiri iken, izinsiz para basana otuz değnek vurdurmuş ve halk arasında dolaştırmıştır⁵⁹. Irak'a 106/725 tarihinde vali tayin edilen Halid b. Abdullah el-Kasrî'nin hileli para bastıran bir kişinin elinin kestirdiği nakledilmektedir⁶⁰. Paranın ağırlığı ile oynayan kişiden eksiltiği miktar alınır, sahiplerine vermek mümkün değilse toplum hizmetlerinde harcanır⁶¹.

İslam hukukçuları, devlet başkanının sikkesi bulunan fels üzerinde yapılan sahtekarlığı aslı paralarda yapılan sahtekarlıkla bir tutmuşlardır. Ebu'l-Abbas ibn Süreyc'e göre Hud ve Şuayb peygamberlerin kavimlerinde yasaklanan bu olaydır⁶². İbn Rüşd (ö. 520/1269), kesilmesi yer yüzünde fesad olan dinarın, vezni değil adedi olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla kesildiğinde ve eksildiğinde insanlar bununla aldatılmaktadır⁶³. Reşid Rıza (ö. 1935)'ya göre ayetlerde geçen "bahs (eksik)" kelimesi keyl (hacim) ve veznin (ağırlığın) eksiltilmesinden daha kapsamlıdır. Çünkü bu kelime, diğer mal çeşitlerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla bu kelime, ticarete aldatma ve hileyi ihtiva ettiği gibi manevi hakları eksiltmeyi de ifade etmektedir⁶⁴. Bu sebeble Hanbeliler tercih edilen görüşlerinde mağşuş parayla infakı caiz görmezler. Ahmed b. Hanbel'e zuyuf para sorulunca, helal olmadığını söylemiştir. Daha sonra da hilenin açık olması durumunda aldatmanın haram olduğunu belirtmiştir. O'na göre hile açık olmasa bile aldatma caiz değildir⁶⁵.

İslam hukuku eserlerinde mağşuş (altın veya gümüşün diğer madenlerle karışım halinde bulunduğu) paranın kullanımı da sahtecilik kapsamında ele alınmıştır. Bu tür paraların kullanımı, ancak sahip olan kişilerin durumdan haberdar olması ve karşı tarafa bildirmesi halinde caizdir. Aksi takdirde yani alan kişinin mağşuşiyet miktarını bilmemesi durumunda, İslam hukukçuları tarafından dört farklı görüş ileri sürülmüştür.

1- Bu para ile mübadele caizdir. Çünkü bunlardan maksat revaçta olmalarıdır, bu paralar ise revactadır.

2- Bunlarla mübadele caiz değildir.

3- Eğer mağşuşiyet miktarı fazlaysa mübadele caiz değildir.

57 Karadağî, s. 138.

58 Ebû Ya'la el-Ferrâ, s. 183.

59 Belâzûrî, s. 658; Maverdî, s. 174.

60 Artuk, İbrahim, "Sikke", İ.A., X, 623.

61 İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-fetâvâ*, XXIX, 474.

62 eş-Şevkânî, *Neylül-evtar*, VI, 385.

63 İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsil*, VI, 474.

64 Reşid Rıza, VIII, 525.

65 Ebû Ya'la el-Ferrâ, s. 179.

4- Mağuşiyet miktarı az dahi olsa zimmet borcu doğuracak bedel olarak değil de ayınlarıyla mübadele caizdir. Zira az olan miktar yok hükmündedir⁶⁶.

Muhtesibin (piyasayı kontrol eden zabitanın) görevlerinden birisi de sahte para basımını engellemek, ölçü ve tartıyı kontrol etmektir⁶⁷. Fakat altın ve gümüş ne kadar dikkatli basılırsa basılsın, yinede bir miktar mağuş olmaktadır⁶⁸. Çünkü altın ve gümüş ancak bakır vb. madenle karıştırıldığında basılabilmektedir. Bu nedenle altında 22, 24 ayar tabiri kullanılmaktadır. Ayar düştükçe kalite de düşmektedir. Bu nedenle pazarda her ayarın ayrı bir yeri vardır. Altında şeri en düşük ayar, 12/24 den fazla olan ayardır. Fıkıhçılar mali mükellefiyetlerde nisabın belirlenmesi hususunda ihtiyatlı davrandıklarından bu ayarın altın hümnü aldığını kabul etmektedirler. Sarraflar ise en düşük ayar olarak 14/24'ü kabul ederler. İslam hukukçuları gümüşte en düşük ayar olarak 50/100'ü kabul ederlerken, sarraflar 40/100'ü kabul ederler⁶⁹.

Batı iktisat sistemlerinde de para ve siyasi egemenlik kavramları arasındaki ilişki bir hayli eskidir. Para basımının prens veya hükümdarlara ait bir imtiyaz olduğuna dair, tarih boyunca kökleşmiş bir kanaat vardır. Kanonistler orta çağda hükümdarların kudretlerini sarsmaya çalıştıkları halde, bu kanaati sarsmaya muvaffak olamamışlardır. Batıda bu kanaat R. J. Pothier (ö. 1772) tarafından benimsenmiştir⁷⁰. Nitekim darphanede altın para basıl-ken alınan masraflara "senyoraj masrafı" adı verilmektedir. Çağdaş iktisada anlayışına göre devlet,

- 1- Para fonksiyonu görece maddenin büyüklüğüne ve ayarına,
- 2- Ödeme araçlarının emisyon rejimlerine ve taşıyacağı değere,
- 3- Para emisyonunun denetlenmesine ve

4- Paranın kendi simgelerini taşımasına müdahale eder⁷¹. Dolayısıyla devletin paraya müdahalesini iki noktada toplamak mümkündür. Devlet, para rejimine ya mali menfaatler, ya da siyasi nedenlerle müdahale etmektedir. Para basımı tarihte daha çok hakimiyet sembolü olarak kabul edilmiştir⁷². Para basımına devletin müdahalesi daha çok mali menfaatlerle ilgilidir. Zira para mekanizması dört kanaldan hazineye gelir sağlamaktadır:

66 Hatib eş-Şirbîni, I, 390.

67 Maverdî, s. 287.

68 Kâşânî, V, 196.

69 Belâzûrî, s. 654-655.

70 Ergin, Feridun, *Para Siyaseti*, s. 33. Robert Joseph, yaşadığı çağda büyük hukukçular arasında kabul edilmiştir. 1699 yılında doğmuş ve 1772 tarihinde ölmüştür. Fransız Medeni Kanunu hazırlanırken, eserlerinden faydalanılmıştır. Paranın siyasi karakterini incelemiş ilk bilim adamları arasında yer almaktadır. O'na göre para devlete ait bir kıymettir. Siyasi iktidar, para üzerinde büyük haklara sahiptir. Pothier, para hakkındaki kanaatlerini Kanonistlerden ve Oresmus'tan alarak geliştirmiştir. O, daha sonra Knapp tarafından ifade edilen "Devlet-Para" teorisinin öncüsü sayılabilir. Bkz. *Genel Ekonomi Ansiklopedisi*, II, 756.

71 İnan, Reşad, s. 15.

72 Ergin, Feridun, *Para Siyaseti*, s. 34.

1- Mal para basılırken, devlet belirli bir darphane resmi almaktadır. Devletin aldığı bu paraya tarihte "tuğra hakkı" veya "Senyoraj Hakkı" adı verilmiştir.

2- Mübadele değeri, sikke değerinden az olan ufaklıkların basımını bizzat devlet yapmaktadır. Sikkenin resmi kıymeti ile içindeki maden değeri arasındake fark ise devlete kalmaktadır.

3- Hazinece basılan kaimeler, hazine hesabına hasılat kaynağı teşkil edmektedir.

4- Devlet özel teşebbüs tarafından işletilen Merkez Bankası'ndan faizsiz avans almakta, Merkez Bankasının reeskont kârından bir kısmını hazineye intikal ettirmektedir. Dolayısıyla Merkez Bankasının kârından pay almaktadır⁷³.

B- DEVLET TARAFINDAN FİYATLARIN BELİRLENMESİ (TES'İR-NARH)

Fiyat istikrarı, piyasanın teşekkül ettiği ilk İslam toplumundan bu yana üzerinde durulan bir konu olmuş ve İslamî kaynaklarda tes'ir veya narh başlığı altında ele alınmıştır. Bu nedenle de İslam devletlerinde narh veya ihtisab müesseseleri teşekkül etmiştir.

1- Fiyatların Kontrolüyle İlgili Terimler ve Tanımları

Klasik hukuk eserlerinde fiyat kontrolü tes'ir kelimesiyle ifade edilmiştir. Tes'ir, s-a-r kökünden tefîl vezninde türetilmiş bir kelime olup, eşyanın fiyatını belirleme ve tesbit etme anlamlarına gelir⁷⁴. Sı'r fiyat, tes'ir de eşyanın fiyatının belirlenmesi anlamına gelmektedir⁷⁵. Ancak Şevkânî (ö. 1834), tes'irde devlet başkanının veya görevlendirdiği kişinin belirlenmesini şart olarak koşmaktadır. O'na göre tes'ir, devlet başkanının veya vekilinin veya idareyi üstlenmiş kişinin, pazar halkına eşyanızı şu fiyattan satınız diye emretmesi ve bundan fazla veya eksik fiyatı yasaklamasıdır⁷⁶. Arab dilinde fiyatların belirlenmesi tes'ir kelimesiyle ifade edilmesine rağmen⁷⁷, Osmanlı Devletinde bu terim, Farsça'dan alınmış⁷⁸ narh kelimesiyle karşılanmıştır.

2- Fiyat Tesbitinin Hükümü

Beşeri ekonomide eskiden beri piyasaya müdahale hususunda lehte ve aleyhte olmak üzere iki görüş olmuştur⁷⁹. İslam hukukunda da başlangıçta fiyatların kontrolü ve piyasaya müdahale hususunda iki görüş ortaya çıkmıştır.

73 Ergin, Feridun, *Para Siyaseti*, s. 34.

74 Muhammed b. Ebî Bekir er-Râzî, sa'r mad., s. 263.

75 İbn Manzûr, IV, 365.

76 eş-Şevkânî, *Neylül-evtâr*, VI, 380.

77 Kal'acı-Kuneybî, *Narh mad.*, s. 130.

78 *Türkçe Sözlük*, (TDK), *Narh mad.*, II, 1072.

79 Ergin, Feridun, *İktisat*, s. 486.

a- Fiyatların kontrolünü kabul etmeyenler ve delilleri

Ebû Hanife ve Şâfiî, özel mülkiyet hakkına müdahaleyi kabul etmemekte, bu nedenle de kişinin başkalarına zarar vermemek kaydıyla malı üzerinde serbestçe tasarrufta bulunmasını benimsemektedirler. Dolayısıyla hile, aldatma ve yalan olmadığı sürece kişi malını dilediği fiyata satabildiği gibi dilediği fiyata da her hangi bir malı alabilir. Bu görüşü benimseyenler, "Birbirinizin mallarını batıl yollarla yemeyiniz. Ancak bu, sizden karşılıklı rızaya dayanan bir ticaretle olursa müstesnadır."⁸⁰ ayetine, Peygamberin Medinede fiyatlar pahalalanca fiyat belirlenmesini isteyen sahabiye "Muhakkak ki, fiyat tayin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandıran Allah'tır. Ben, sizden hiç kimsenin mal ve canına yapmış olduğum bir haksızlık yüzünden hakkını benden ister olduğu halde Rabbime kavuşmak istemem."⁸¹ hadisine dayanmaktadırlar.

Fiyat belirlenmesini benimsemeyenler sahabe dönemindenki uygulamadan kendilerine örnek ve delil getirmektedirler. Halife Ömer (ö. 23/643) pazarda üzüm fiyatlarını düşüren Hâtib b. Ebî Beltaa'ya önce müdahale ederek, onun bu şekilde mal satımını yasaklamış, daha sonra bu yasaktan vaz geçerek malını dilediği yerde satabileceğini ifade etmiştir⁸². Bu olayda Hz. Ömer, önce maslahatı fiyatların belirlenmesinde görmüşken, daha sonra bu görüşünden dönerek maslahatın fiyatların serbest bırakılmasında olduğu kanaatine varmıştır⁸³.

b-Fiyat Belirlenmesini Kabul Edenler ve Delilleri

Tabîinden Said b. Müseyyeb (ö. 94/712), Rabia b. Abdirrahman ve Yahya b. Said el-Ersârî'ye göre İslam devleti eşya fiyatlarına müdahale ederek narh koyabilir⁸⁴. İmam Malik (ö. 179/795) piyasa fiyatının dışına çıkılması durumunda, Şâfiî (ö. 150/204) kıtlık yıllarında ve daha sonraki hukukçulardan (müteahhirinden) bazıları toplumun zarara uğraması durumunda fiyat tesbitini kabul etmişlerdir⁸⁵. Bu kanaatte olanlar, yukarıda geçen fiyatların belirlenmemesi yönünde delil olarak getirilen hadislerin, gerçekte fiyat tesbitini yasaklamadığı görüşündedirler⁸⁶. Ancak burada şuna işaret etmek gerekir ki fiyatların serbest bırakılmasını veya piyasada fiyatların denetlenmemesini emreden her hangi bir nas (ayet-hadis) yoktur. Bu görüşü savunan bilginler, görüşlerini mashalat (kamu yararı) ve sedd-i zerîa (kötülüğe giden yolu kapama) prensiplerine dayandırmaktadırlar⁸⁷.

80 en-Nisa, 4/29.

81 Ebû Dâvud, Buyu' 49; Tirmizî, Buyu' 73; Ahmed b. Hanbel, II, 327, III, 85, 106, 286; eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI, 380-381.

82 İbn Kudâme, IV, 303; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hukmiyye*, s. 213.

83 Mustafa Şelebî, s. 64.

84 Ebu'l-Velid el-Bâcî, V, 18.

85 eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI, 380.

86 Döndüren, Hamdi, s. 285.

87 Ebu'l-Velid el-Bâcî, V, 18-19.

Fiyatların tesbitinin (tes'îrin) kabul edilmesinin insani ve toplumsal boyutu olduğu kadar, ticari ve ahlaki boyutu da vardır. Bu konuda Karâfî (ö. 684/1285) şunları söylemektedir: "Ma'kul ve uyuygun bir kâr belirlemeksizin ticari hürriyet tanımak, genellikle haksız kazanç elde etmeye neden olacak bir durumdur. Bu da, insanların ihtiyaçları varken sedd-i zeriayı ortadan kaldırmak suretiyle ihtikarın (karaborsanın) oluşmasına bir zemin hazırlar. Dolayısıyla alım ve satımda tasarruf hürriyetinin sınırlandırılması caiz olacaktır. Bu ise mübadelenin belirli bir fiyatla yapılmasının belirlenmesiyle mümkündür. Çünkü bir kerre fiyatların tesbit edilmemesinden kaynaklanan zarar, her hangi bir işe bulaşmayı da gerekli kılacaktır."⁸⁸ Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi adı geçen Mâlikî hukukçu, fiyatların belirlenmesini sedd-i zeria prensibine dayandırmaktadır. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de aynı prensipten hareketle, fiyatların belirlenmesini ihtikarın engellenmesine dayandırmaktadır.⁸⁹ Hukukçular tarafından benimsenen bu görüş, aslında devlet başkanının tasarrularını kamu yararı şartına bağlayan ve zamanın değişmesiyle hükümlerin değişeceğini kabul eden hukuk prensiplerine de uygun düşmektedir.⁹⁰

İslami prensiplere göre yönetilen bir devlette fiyatların ayarlanması ve denetimi, İslami değerlerle şartlanmış toplumun içinden gelmektedir. Bu nedenle de daha uzun ve daha etkilidir. İslam toplumunda fiyatların adalet ve insaf ölçüsü içinde tutulmasını istemek toplumun hakkı olup bu, topluma verilmiş bir imtiyaz değildir. İslam'ın fiyat teorisi sağlıklı bir rekabet ve işbirliği ilkesine dayanmaktadır. Burada sağlıklı rekabetten maksat, tam rekabet ortamı değildir. Bununla kaçakçılıktan, spekülasyondan ve istifçilikten uzak bir rekabet biçimi ifade edilmektedir.⁹¹ Bugünkü ekonomide tam rekabet ortamının ortaya çıkardığı fiyatlara ilişkin sorunları, tekel fiyatları, hakiki fiyat artışları, suni fiyat artışları ve ihtiyaç maddelerinde fiyat artışları başlıkları altında toplamak mümkündür.⁹² İslam prensip olarak iktisadi hayata müdahaleyi sevmez. İslam'a göre devletin görevi, ülkeyi ıslah, iyi yollarla vatandaşları irşad ve adaletin teminidir.⁹³ İslam piyasanın serbest oluşması için genelde karaborsacılık olarak nitelenen, fakat günümüz iktisadı açısından monopol piyasa olarak anlaşılması daha uygun olan ihtikârı yasaklamıştır.⁹⁴ Burada şunu belirtmek gerekir ki İslam'da mutlak anlamda ihtikar yasak olmayıp, yasaklanan ihtikarın belirli özellikleri vardır. İbn Kudâme (ö. 620/1223)'nin açıklamalarına göre ihtikar mahalinden satın alma, alınan malın yiyecek eşyası olması ve ihtikarla insanların sıkıntıya düşmeleri, yasak ihtikarın şartlarındandır.⁹⁵ İhtikar kapsamına giren mallar Şafî ve Ahmed b. Hanbel tarafından gıda maddeleriyle ve hayvan yemleriyle sınırlandırılmasına rağmen, Ebû Yusuf ve Malik insanların ihtiyacı olan her şeyi bu yasağın kapsamına dahil

88 Karâfî, s. 33

89 İbn Teymiyye, el-Hisbe, s. 38.

90 *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Mad. 39.

91 Mannan, s. 293-294.

92 Mannan, s. 294.

93 Mevdûfî, s. 106-107.

94 en-Nevevî, *el-Fetâvâ*, s. 132; Dâvud b. Yusuf el-Hatib, s. 152; el-Mevsilî, IV, 161; Bilmen, Ö. Nasûhi, VI, 125; Yeniçeri, Celal, *İslam İktisadının Esasları*, s. 292; Yeniçeri, Celal, "Ebû Hanife'nin Hayatı, Mâlî ve İktisadî Görüşleri", s. 264.

95 İbn Kudâme, IV, 306.

etmiştir⁹⁶. Hukuk prensipleri dikkate alındığında Ebû Yusuf'un görüşünün daha adaletli olduğu ve günümüz iktisat anlayışına daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Haksız ve yıkıcı rekabetin olmadığı, arz talep ile fiyatların dengeli bir şekilde belirlendiği piyasaya İslamî prensipler çerçevesinde hareket eden bir devlet müdahale etmemelidir. Ancak tröst, kartel gibi tekelciliğin söz konusu olduğu durumlarda devlet kamu yararını gözeterek piyasaya müdahale edebilme hakkına sahip olduğu gibi, gerekli görmesi halinde söz konusu iktisadi sahada kamu adına yatırım da yapabilir.

C- FAİZ YASAĞI

İslam, faizle ilgili düzenlemelere Mekke döneminde başlamış ve Medine döneminde tedricilik metoduna uyularak yasak kesinleştirilmiştir⁹⁷. Mekke'de inen ayette faizle verilen malın Allah katında artmayacağı⁹⁸ belirtilmiş, ikinci aşamada faiz haram olduğu halde bu işi yapan Yahudilerin cezalandırılmaları anlatılmış⁹⁹, üçüncü aşamada fahiş faiz yasaklanmış¹⁰⁰ ve nihayet son aşamada faiz kesin bir şekilde yasak edilmiştir¹⁰¹.

Faiz konusunda inen ayetler mücmel olup onları hadisler açıklamaktadır¹⁰². Bu konuyla ilgili hadisler daha çok Ömer, Ubade b. Sâmî, Ebû Said el-Hudrî ve Muaviye b. Ebî Süfyan'dan nakledilmektedir¹⁰³. Ancak konuyla ilgili en meşhur hadis riba cereyan eden malları belirleyen hadistir. Rasulullah bu hadiste "Altın altına, gümüş gümüşe, buğday buğdaya, arpa arpaya, hurma hurmaya, tuz tuza misli misline, eşit ve peşindir. Cinsler farklı olunca, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satınız." buyurmaktadır¹⁰⁴. Üsâme'den gelen bir hadiste Rasulullah "Riba ancak nesiededir." buyurmaktadır¹⁰⁵. Bilginlerden bir kısmı bu hadisin neshedildiği ileri sürmüşlerse de, bu iddia neshin ihtimalle gerçekleşmeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Muhtemelen İbn Abbas'ın bu konuyla ilgili görüşünden döndüğü haberi, neshi kabul edenlere ulaşmamıştır. Faizin hem nesie, hem de fazlalık türünü açıklayan hadisle, Üsâme hadisinin arasını uyuşturmanın en uygun şekli şöyle olmalıdır: Ribanın yalnız nesiede olacağını belirten hadis mefhumuyla, ribevi mallarda fadl ribasının olamayacağını belirtmektedir. Ribevi mallarda fazlalık ribasının gerçekleşeceğini belirten hadis ise umumu tahsis etmekte ve mantukuyla haramlığı işaret etmektedir. Mantukun delaleti, mefhumun delaletinden kuvvetlidir¹⁰⁶. Ebû Said el-Hudrî ile İbn Abbas arasında geçen konuşmalardan onun fazlalık ribasını kabul etmediği ve bu

96 Sahnûn, X, 291; *el-Fetâvâ'l-hindiyye*, III, 213.

97 Draz, Abdullah, s. 156.

98 er-Rûm, 30/39.

99 en-Nisa, 4/160-161.

100 Âlu İmran, 3/130.

101 el-Bakara, 2/278-281.

102 en-Nevevî, *el-Mecmu'*, IX, 487.

103 Serahsî, XII, 110.

104 Müslim, *Buyu'*, 76.

105 et-Tahavî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, IV, 64; Dârimî, *Buyu'*, 43; İbn Kayyim, *l'lâmu'l-muvakkîn*, II, 155.

106 Şevkânî, *es-Seylû'l-cerrar*, III, 71.

görüşünden dönmediği anlaşılmaktadır¹⁰⁷. İbn Mesud'dan nakledilen bir hadiste ise Rasulullah "Faiz yiyene, verene, şahitlik yapana ve yazana Allah lanet etmiştir." buyurmaktadır¹⁰⁸. Yine İbn Mesud'dan gelen bir başka hadiste Rasulullah "faizin üç çeşidi bulunduğunu, bunların en hafifinin günahının, kişinin annesi ile zinası gibi olduğunu" açıklamaktadır¹⁰⁹. Rasulullah veda haccı sırasında yaptığı konuşmada cahiliyye döneminde uygulanan bütün faiz türlerini yasaklamıştır¹¹⁰. Bunların yanında Rasulullah'ın faizi yasakladığına dair pek çok rivayet vardır¹¹¹.

Hz. Ömer (ö.23/644), bir keresinde "Siz zannediyormusunuz ki biz ribanın çeşitlerini tamamen biliyoruz? Vallahi ribanın bütün çeşitlerini bilmek, benim için Mısır'ın ve cevresinin bana ait olmasından daha iyidir. Fakat olgunlaşmamış meyvenin satımı ve altının gümüşe veresiye satımı gibi ribanın kısımları vardır ki bu, kimseye kapalı değildir (onu herkes bilir)." demiştir¹¹². Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi sahabe arasında faizin türleri konusunda görüş birliği yoktur. Bu nedenle onlar dan bir kısmı faizin sadece nesiede olacağını iddia etmişlerdir. Abdullah b. Abbas, Üsâme b. Zeyd, Zeyd b. Erkam ve İbn Zübeyr¹¹³ ve Muaviye¹¹⁴ sadece nesie ribasını kabul edenler arasında yer almaktadırlar. Ancak İslam hukukçuları bu görüşü kabul etmemişlerdir¹¹⁵.

İslam hukukçularından bir bölümüne göre faiz, akitte şart koşulan fazlalıktır¹¹⁶. Diğer hukukçular ise faizin şeklinden hareket ederek tarif yapmışlardır. Onlara göre faiz, dinin kabul ettiği ölçü biriminde eşit oldukları bilinmeyen belirli bir ivaz (bedel) üzere veya her iki bedelin ya da bir bedelin sonraya bırakılması ile yapılan akittir¹¹⁷.

İslam hukukçuları faizi borç ve alış veriş faizi olarak ikiye ayırmaktadırlar. Borç faizi cahiliyye döneminde uygulanmıştır. Alış veriş faizi ise Rasulullah tarafında ribevi malların belirlendiği hadislerde açıklanmış olup, nesie ve fazlalık kısımlarından oluşmaktadır¹¹⁸. Bunun dışında faizi, nesie, fazlalık, yed ve kard faizi olarak dörtlü taksime tabi tutanlar da vardır. Bunların ayırımı dikkatlice incelendiğinde, kard faizinin fazlalık faiziyle aynı olduğu görülmektedir. Şu halde bunlara göre faiz gerçekte üç gruptan oluşmaktadır¹¹⁹.

İslam hukukçuları faizin uygulandığı mekana göre hükmü üzerinde de durmuşlardır. Ebû Yusuf dışında Hanefiler, hikmetten hareketle faizin daru'l-harp'te müslümanla gayr-

107 et-Tahavî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, IV, 64.

108 Şevkânî, *Neylül-evtâr*, VI, 338; Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, V, 234.

109 İbn Hacer, *er-Riba*, 2.

110 Beyhakî, *Buyu'*, V, 274.

111 İbn Mace, *Ticaret*, 2273; Ahmed b. Hanbel, IV, 68-70; Beğavî, VIII, 50-55.

112 Sahnûn, III, 47.

113 İbn Kudâme, IV, 134.

114 Serahsî, XIV, 9.

115 Senhûrî, III, 201.

116 Mevsilî, II, 30.

117 eş-Şirvânî-el-İbâdî, IV, 272; Remlî, III, 424.

118 İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktasid*, II, 106.

119 İbn Hacer el-Heytemî, I, 221-222.

müslim arasında haram olmayacağını belirtmişlerdir. Zira Rasulullah Mekhul'den gelen bir rivayette, daru'l-harp'te müslümanla gayr-ı müslim arasında faiz olmadığını açıklamıştır¹²⁰. Diğer İslam hukuk ekolleri Hanefilerle aynı kanaatte değildirlir¹²¹.

Günümüz batı iktisadında faiz, sermaye sahibinin üretimden aldığı pay olarak kabul edilmektedir. Onlara göre, sermayenin başkasına bir süre için ödünç verilmesi karşılığında ödenen ve bir fiyat niteliği taşıyan faiz, yıllık olarak alınmaktadır. Rizikonun ve ödeme süresinin fonksiyonu şeklinde ele alınırsa, faiz paranın kirası niteliğinde görülmektedir¹²². Ortaçağda batı faizi yasak kabul ederken, aydınlanma döneminden sonra peyderpey bu yasak delinmeye başlanmış ve bu aşamadan sonra faizin alınış gerekçesini açıklamaya çalışan teoriler ortaya atılmıştır. Fransız ihtilalinden sora ise faiz resmen meşru kabul edilmiştir. Bugün batı iktisadında faiz, yukarda da değindiğimiz gibi ekonominin temel taşı olarak görülmektedir.

D- REEL DEĞERLİ PARALARIN (ALTIN VE GÜMÜŞÜN) TEDAVÜLÜ

Klasik İslam hukuku eserlerini incelediğimizde paranın, yaratılıştan para olanlar ve insanların kullanımı ile para niteliği kazananlar şeklinde iki kısma ayrıldığı görülmektedir¹²³. Bu tasnifi yapan hukukçular, altın ve gümüşü yaratılış itibarıyla (hilkaten) para kabul etmektedirler¹²⁴. Ayrıca onlar, Kur'an'da altın ve gümüşün kenzinin yasaklanmasından hareketle, yalnızca bu iki madenin para niteliğini taşıdığını ileri sürmektedirler¹²⁵.

İslam hukukçuları altın ve gümüşü aslı para kabul ederken, bu iki madenin para kabul ediliş nedenleri üzerinde de durmuşlardır. Onlara göre, tedavülü hızlı olduğundan altına zehab denmiştir¹²⁶. Şu halde altının, diğer madenlerden daha iyi mübadele aracı olduğundan, para olarak tercih edildiği söylenebilir. Bazı hukukçular bu durumu kapalı bir şekilde ifade etmeye çalışmaktadırlar. Onlara göre para özelliğini yalnızca bu iki maden taşıdığından, sadece bu ikisi paradırlar¹²⁷. Onlar bu görüşlerinin gerekçesini net bir şekilde ortaya koymasalar da, altın ve gümüşün para olarak kabul edilmesinde tarım ekonomisinin hakim olduğu dönemlerde bu iki madenin değerlerinin nisbeten istikrarlı olmasının etkisi vardır. Burada şuna da işaret etmek gerekir ki tekniğin belirli aşamada olduğu dönemlerde, bu iki madenin kolayca işlenip şekil verilebilmesi, kokup bozulma ihtimalinin olmaması, uzun süre elde tutmaya elverişli olması ve üzerlerine şekil ve işaret basılabilmesi muhtemelen tercih nedenlerinden birisini teşkil etmiştir¹²⁸. Bu konuda Şah Veliyyullah ed-Dihlevî

120 Serahsî, XIV, 56-57.

121 Şafîî, III, 30; İbn Kudâme, IV, 176; Behûfî, III, 271.

122 Genel Ekonomi, I, 288.

123 İbn Âbidîn, *Tenbîhü'r-rukûd*, (Resâil içinde), II, 60.

124 Gazzâlî, IV, 89; Dâmâd, II, 116.

125 Muhammed Sellâme Cebr, s. 7.

126 Neseffî, I, 116; en-Nîsâbü'rî, II, 162; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidayetü'l-müctehid*, I, 222.

127 Serahsî, XII, 115.

128 Mütevellî-Şehhâte, s. 41.

(1703-1763) şunları söylemektedir: "Madenler içinde bu işlevi en iyi görecek olan altın ve gümüştür. Çünkü hacimleri küçük, maden olarak her yerde aynı, insan için son derece faydalı madenlerdir. Üstelik zinet eşyası olarak kullanılabilirler. Hem bu iki maden, hilkaten para olmak üzere yaratılmışlardır. Altın ve gümüş dışındakiler ise toplumun kullanımını nedeniyle para olabilecek özelliktedirler."¹²⁹

Klasik eserlerde altın ve gümüş aslı para olarak kabul edilmesine rağmen, daha sonraki dönemlerde meydana gelen gelişmeler dikkate alınarak diğer madenlerden yapılan paraların da altın ve gümüşle aynı hükümleri taşıyıp taşımadıkları hukukçular arasında tartışılmıştır. Hatta İmam Malik, üzerinde sikke ve bizzat kendisinin (karşılığının) bulunması şartıyla derinin para olarak kullanılmasından söz etmektedir¹³⁰. İslam dininin Arap yarımadasından çıkarak diğer kültür ve dinlerle temasa geçtiğini, karşılıklı etkileşimin olduğunu göz önünde bulundurursak, altın ve gümüşün para olarak kabul edilmesinin, Grek kültürünün etkisiyle olduğunu söylemek mümkündür. Zira, İslam'ın zuhurundan çok önceleri yaşamış olan Aristo'ya göre para, ancak yararlı ve toplumsal kıymeti olan şeylerden yapılabilir. Para mübadele vasıtasıdır, bütün eşya için değer ölçüsüdür ve devlet tarafından tanınmış ve emniyet altına alınmış bir külçedir¹³¹. İslam hukukçularının görüşlerini doğrudan Aristo'dan aldıkları söylenemese de, Suriye, Irak ve Mısır civarında Grek ve Helen etkisinin örf olarak yerleştiğini düşünmek mümkündür. Açık naslarla çatışmadığı sürece genel örfü İslam hukukunun kabul ettiği bilinen bir prensiptir. Şu halde İslam hukukçuları tarafından savunulan sadece altın ve gümüşün para olduğu şeklindeki iddia sosyal realitenin ve örfün etkisiyle oluşmuş bir kanaattir.

E- PARA ARZ-TALEBİ

Para arzı, bilfiil tedavül eden banknotlar ve ufaklık ile kaydi para fonksiyonu gören mevduatın toplamıdır. İktisatçılar para arzını şu formülle ifade ederler: $M = M1 + M2 - m$. Bu formülde M toplam para arzını, M1 ufaklık ile banknotların toplamını, M2 ise kaydi para fonksiyonu gören mevduatı ve m de bankaların kasa ihtiyatını ve merkez bankasındaki bloke paraları göstermektedir¹³².

Para talebi ise ekonomi sujelerinin ihtiyaç duydukları birinci derecede likiditeler toplamıdır. Likidite, kullanılabilecek durumdaki satınalma gücüdür¹³³. Para arz ve talebi para sistemlerine göre farklılık göstermiştir. Mesela altın tek metal sisteminde bütün eşyanın değeri bu madene göre belirlenmiştir. Değerli madenlerin mübadelesi ve dikkat edilecek hususlar İslam hukuku eserlerinde sarf başlığı altında ele alınmıştır¹³⁴. Kapitalist ekonomide para talebinin muamele, ihtiyat ve spekülasyon saikine dayandığı bilinmektedir.

129 Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, I, 148.

130 Şahnûn, III, 5.

131 Şükrü, Şaban, s. 5.

132 Genel Ekonomi Ansiklopedisi, II, 730-731.

133 Genel Ekonomi Ansiklopedisi, II, 732.

134 Abdurrahman Yüsrî Ahmed, s. 79-84.

Spakülatif para talebi ve iddihar, para değerinde istikrarsızlık, gelir ve istihdamda dalgalanma, adil olmayan gelir dağılımı yaratır¹³⁵. İslam iktisadında bu tür para talebi riba yasağıyla engellenmiş olmaktadır. Ayrıca infakın teşviki, kenzin yasaklanması, paranın atıl kalarak tükenmemesi için zekatın emredilmesi, paranın tedavülde tutularak gelir ve harcama akımının canlı tutulması, tam istihdam politikasının önemli teminatı olarak gözükmektedir¹³⁶. Para arzı ise değerli maden kaynağına bağlıdır. Dolayısıyla maden oranında para basma imkanı vardır. Bu nedenle emisyon yoluyla, enflasyonu bir finansman aracı olarak kullanmak imkanı hemen hemen yok gibidir.

SONUÇ

İslam iktisadında para politikası, modern iktisattaki klasik görüşle paralellik arz etmektedir. Buna göre para kıymetinin korunması, para politikasının hedeflerini içermektedir. Eski tarihlerde bir milletin iktisat politikası meselesinde karşılaştığı iki problemden biri iç istikrar, diğeri dış ticaret dengesi idi ki bunlar paranın değerinin kontrolüyle yakından alakalıydı.

İslam dünyasında paranın değerinin korunması için çeşitli tedbirler alınmıştı. Öncelikli para basma, bariz bir şekilde hakimiyet simgesi olarak kabul edilmiş, bunun bir sonucu olarak da para basma işi ya devleti şahsında temsil eden devlet başkanına veya onun temsilcisine bırakılmıştı. Para basımında devlet masraflarını karşılamak üzere bir miktar para almakla yetinmişti. Para basma yetkisi devlet başkanına tanınan bir hak gibi gözükmeye rağmen, bazen başka şahıslar adına para bastırılması ve yerel idarelere darphane kurma yetkisinin tanınması, paranın basılması işleminden ziyade ayar konusunda güvenilirliği ifade eden sikkeye önem verildiğini açık bir şekilde göstermektedir. İlk zamanlarda darphane sadece belirli merkezlerde bulunurken, daha sonraki tarihlerde-hatta Osmanlı Devleti'nde-çeşitli şehirlerde de kurulmuştur. Ancak buralarda merkez tarafından tesbit edilen ağırlıkta paralar basılmıştır. Bu nedenle klasik İslam hukuku eserlerinde kullanımda bulunan para ayarlarının dışına çıkmak bir suç olarak telakki edilmiştir. Bu nedenle para emisyonunun bizzat devlet veya özel kurumlar tarafından yürütülmesinde, ayrıca Merkez Bankası'nın devletin veya özel sektörün kontrolünde olmasında İslam iktisadi açısından her hangi bir sakınca gözükmemektedir.

İslam dünyasında paranın değerinin istikrarı konusunda baş vurulan yöntemlerden birisi de değerli madenlerin para olarak kullanılmasıdır. İslam dininin zuhur ettiği tarihlerde yer küre üzerinde madeni para sistemi geçerli idi. Bu para sistemi, tarihi seyri dikkatlice takip edildiğinde görüleceği üzere, İslam dünyasına insanlığın bir mirası olarak intikal etmiştir. İslam iktisadi sistemde gördüğü aksaklıklara müdahale etmesine rağmen, piyasaya müdahale edecek kadar güçlü bir ekonomiye sahip olmaması ve altın ve gümüşten başka insanlar tarafından kabul edilen bir para nesnesinin o çağda bulunmaması nedeniyle para maddesine

135 Tabakoğlu, Ahmet, "İslam'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme", s. 86.

136 Siddiki, s. 25 vd.

müdahale etmemiştir. Hatta daha sonraki tarihlerde bilginler tarafından İslam'a aykırı olduğu ifade edilen İran ve Bizans paralarındaki figür ve resimlere bile, bu paralar kabul gördüğü için dokunmamıştır. O tarihlerde ağırlık birimiyle mübadele edildiğinden, paranın kimler tarafından bastırıldığına veya ne şekilde basıldığına önem verilmemiştir. İslam hukuku eserleri paranın tarifi konusunda örfün ve o zamanki şartların oluşturduğu anlayışın tesirinde kalmışlardır. Bu nedenle onlar Aristo'dan beri kabul edilen "sadece altın ve gümüşün para olduğu" şeklindeki görüşü benimsemişler ve parayı yaratış itibarıyla para olanlar, insanların kullanımını nedeniyle para olanlar şeklinde ikiye ayırmışlardır.

İslam paranın değerinin istikrarını temin için piyasanın kontrolüne önem vermiştir. Bu nedenle ihtibab müessesesi (pazarı kontrol eden zabıta teşkilatı) kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde ihtisab müessesesinin yanında, esnaf kendi kurdukları yonca teşkilatıyla iç denetime de yönelmiştir. Piyasanın işleyiş tarzı daha baştan itibaren belirlenmiştir. Bu nedenle pazara gelenlerin şehir dışında karşılanarak mallarının alınması (telakki'r-rukban) ve müvazaalı satış (neceş) yasaklanmıştır. Bunların dışında spekülatif hareketleri önlemeye yönelik olarak ihtikar (karaborsacılık-tekelleme) men edilmiştir. Devletin fiyatların oluşumuna müdahalesi başlangıçta kabul edilmezken, daha sonra sedd-i zerai prensibine dayanılarak zaruret durumunda fiyat tesbiti (narh) kabul edilmiştir.

İslam'da paralı ekonomi öngörülmüştür. Bu nedenle sermayenin tabana yayılması amacıyla zekat farz kabul edilmiş, haksız kazancı engellemek için faiz yasaklanmış ve riske dayalı kazanç meşru kabul edilmiştir. Zekata tabi mallar belirlenmiş ve belirli şartlar altında bu mallardan zekat alınmıştır. Paranın zekata tabi tutulması, bir taraftan mübadele aracı olan paranın belirli kişilerin elinde bulunmasını önlerken, diğer taraftan sermayenin tabana yayılmasını ve halkın gelir düzeyinin nisbeten belirli bir standarda yükseltilmesini temin etmiştir. Bunun dışında paradan zekat alınması, işletilmeden elde tutulduğu takdirde sürekli azalacağından, pisada çalıştırılmasını zorunlu kılmış, bu da istihdama yardımcı olmuştur.

İslam iktisadını para konusunda diğer sistemlerden ayıran özellikler zekat müessesesinin oluşturulması ve faizin yasak kabul edilmesidir. Faiz ilahi menşeli hiç bir din tarafından kabul edilmemiştir. Ancak Yahudi dininde bu hüküm tahrif edilerek yasak, sadece dindışları arasına hasredilmiş, Hıristiyanlıkta başlangıçta yasak kabul edilmesine rağmen belirli bir tarihten sonra faiz meşru kabul edilmiştir. Bu nedenle hıristiyan batı dünyasında faizin meşru kabul edildiği tarihten itibaren faiz almanın gerekçelerini ortaya koyan teoriler (faiz teorileri) ileri sürülmüştür. Ancak uygulamada faiz meşru kabul edilmesine rağmen, kötü sonuçları görüldükçe, özellikle güçlünün daha güçlü, zayıfın daha zayıf olmasına neden olduğu anlaşıldıktan sonra, sıfır faizli ekonomi, en azından düşük faizli ekonomi hedeflenmiştir.

Madeni para sisteminin geçerli olduğu tarihlerde İslam dünyasında ve batıda para politikası konusunda para değerinin istikrarının temel kabul edildiği görülmektedir. İslam para politikasını diğer sistemlerden ayıran en bariz nitelik faizin yasak ve zekatın farz kabul

edilmesidir. Bu iki nitelik bir sistemi tamamen şekillendirecek özelliğe sahiptir. Zira faizin yasak kabul edilmesi nedeniyle, borç ilişkilerinde paranın maktu karşılığı olmayacaktır. Bu nedenle iktisadî hayatın çok canlı olduğu günümüzde, tasarruf sahipleri ile krediye ihtiyaç duyanlar arasında aracı kuruma ihtiyaç duyulması halinde, faizli işlem yapmayan yeni bir bankacılık türü gündeme gelecektir. Nitekim günümüzde de böyle olmuştur. Bunun yanında borsa da aynı prensiple çalışacaktır. Şu halde faizin yasak olması, yeni bir iktisadî sistem gündeme getirecektir. Zekat ise, batı iktisadî perspektifinden bakıldığında verginin özelliklerini taşımasına rağmen, günümüzde verginin devletin gelir kaynağını teşkil etmesi, zekatın ise direkt kişilerin ihtiyacına yönelik olması nedeniyle, farklılık arz etmektedir. Bu nedenle zekat, bir taraftan toplum içinde gelirin eşit bir şekilde dağılımını temin ederken, diğer taraftan toplumda belirli bir hayat standardını temin edecektir. Kısaca denebilir ki İslamî prensiplere göre şekillenen bir iktisadî yapı, kendine has bazı özellikler taşıyacak, diğer bir ifadeyle bazı özellikleriyle diğer sistemlerden ayrılacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, Daru'l-fikir, Beyrut 1989.
- Abdurrahman Yüsri Ahmed, *Iktisâdiyyâtü'n-nukûd*, Dârü'l-câmiât el-mısıriyye, İskenderiye 1979.
- Abdulmunim el-Cemal, *Meysuatü'l-iktisad*, Kahire 1986.
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1986-1989.
- Arnt, A.W., *Para Politikasının Rolü*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1953.
- Artuk, İbrahim, "*Sikke*", İ.A., İstanbul 1988.
- Avf Muhammed Küfrevî, *en-Nukûd ve'l-mesârif fi'n-nizami'l-İslamî*, İskenderiye ty.
- Beğavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud, *Şerhu's-sünne*, Beyrut 1983.
- Behûfî, Mansur b. Yunus b. İdris (ö. 1051/1641), *Keşşâfu'l-kına an metni'l-ikna'*, Daru'l-fikir, Beyrut 1982.
- Belâzûrî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya, *Futûhu'l-buldân*, (Tahk. Abdullah Enis et-Tabba'-Ömer Enis et-Tabba'), Beyrut 1987.
- Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Daru'l-fikir, y ve ty.

Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), *Hukuk-ı İslamiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.

Büyük Laroussa, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986.

Dâmad, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 1078/1667), *Mecmau'l-Enhur*, Matbaa-i âmire, İstanbul 1309.

Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/868), *Sünenü'd-Dârimî*, Daru İhyai's-sünneti'n-nebeviyye, y ve ty.

Davud b. Yusuf el-Hatîb, *el-Fetâvâ'l-gıyasiyye*, Matbaatü'l-emiriyye, Bulak 1322.

Draz, Abdullah, *Dırâsâtun İslamiyye*, Daru'l-kalem, Kuveyt 1393/1973.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, (Komisyon), Çağ Yayınları, İstanbul 1986.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul 1993.

Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribî, *Mevahibu'l-celil li şerhi Muhtasarı Halil*, Beyrut 1995.

Ebü Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Ebu'l-Velid el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta*, Matbaatü's-saade, Mısır 1332.

Ebü Ya'la el-Ferrâ, *el-Ahkamu's-sultaniyye*, Dâru'l-kütübü'l-ilmiiyye, Beyrut 1403/1983.

Ekonomi Ansiklopedisi, Paymaş Yayınları, İstanbul 1984.

el-Fetâvâ'l-hindiyye, Daru İhyai't-türas el-arabî, Beyrut 1406/1986.

Ergin, Feridun, *İktisat*, İ.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul 1962.

_____, *Para Siyaseti*, İ.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul 1969.

_____, *Para ve Faiz Teorileri*, Bata Yayıncılık, İstanbul 1983.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed Muhammed el-Gazzâlî, *İhyau ulumi'd-din*, Daru'l-marife, Beyrut 1983.

Genel Ekonomi Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, İstanbul 1988.

İbn Abidîn, *Tenbihu'r-rukûd*, (Resâil içinde), Alemü'l-kütüb, y ve ty.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed, *Kavânînü'l-ahkami'ş-şeriyye*, Alemü'l-fikir, yy. 1985.

- İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir an iktirâfî'l-kebâir*, Daru'l-marife, Beyrut 1988.
 _____, *Bülâğu'l-meram*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1986.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, (Terc. Zeki Velidi Togan), M.E.B. Şark İslam Klasikleri, İstanbul 1988.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *l'lamu'l-muvakkîn*, Beyrut ty.
 _____, Şemseddin Muhammed, *et-Turuku'l-hukmiyye*, Beyrut 1410/1989.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin ibn Kudame, *el-Muğnî*, Daru'l-fikir, Beyrut 1984.
- İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (ö. 273/886), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Manzur, Ebu'l-fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim, *Lisanu'l-arab*, Beyrut ty.
- İbn Rüşd el-Cedd , Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *el-Beyân ve't-tahsîl*, İhyau't-türa el-arabî, Katar ty.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd (ö. 1199), *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktasid*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam, *Mecmuu Fetâvâ*, (Neşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım), Dâru âlemi'l-kütüb, Riyad 1412/1991.
 _____, Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam, *el-Hisbe*, (Tahk. Muhammed Zühri en-Neccâr), el-Müessesetü's-sâdiyye, Riyad ty.
- İnan, Reşad, *Para Ekonomisi*, İstanbul 1976.
- Kalacı- Kuneybî, *Mucemu luğati'l-fukaha*, Daru'n-nefais, Beyrut 1988.
- Karadağî, Ali Muhyiddin, *Kaidetü'l-mislî ve'l-kıyemî*, Daru'l-i'tisam, Kahire 1413/1993.
- Karâfî, *el-Furûk*, Daru'l-ma'rife, Beyrut ty.
- Kâsânî, Alauddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedayiu's-sanayi' fî tertibi's-şerai'*, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut ty.
- Keyder, Nur, *Para: Teori, Politika, Uygulama*, Ankara 1993.
- Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Abdülkadir, *en-Nukûdü'l-kadime el-İslamiyye*, Matbaatü'l-cevâib, Kostantiniyye 1298.
- Mannan, *İslam Ekonomisi*, (Terc. Bahri Zengin-Tevfik Ömeroğlu), Fikir Yayınları, İstanbul 1976.
- Maverdî, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, Bedir Yayınları, İstanbul 1976.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Dersaadet 1322.

Mevdûdî, *İslam ve Muasır Nizamlara Göre İktisat Prensipleri*, (Terc. İhsan Toksarı), Nida Yayınları, İstanbul 1968.

Mevlânâ Şibli en-Nu'man, *Asr-ı Saadet*, (Terc. Ömer Rıza), Âmidî Matbaası, İstanbul 1345/1927.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984.

Meydan Laroussa, Meydan Yayınevi, İstanbul 1969.

Muhammed el-Emir, *el-İklil şerhu Muhtasarı Halil*, Mektebetü Kahire, ty.

Muhammed Sellame Cebr, *Ahkamu'n-nukûd fi's-şeriatil-İslamiyye*, Daru's-şua li'n-neşr, Kuveyt 1981.

Mustafa Şelebî, *Ta'lilü'l-ahkâm*, Dâru'n-naḥdatil-Arabiyye, yy. 1401.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Mütevellî-Şehate, *İktisadiyyatü'n-nukûd fi itari'l-fikri'l-İslami*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1403/1983.

Nesefî, *Medariku't-tenzîl*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.

Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref, *el-Mecmu'*, Mektebetü'l-irşad, Cidde ty.
_____, Ebu Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref, *el-Fetâvâ*, Dâru's-selam, Medine 1406/1986.

Nisabûrî, Nizameddin, *Garaibu'l-Kur'an*, (Tahk. İbrahim Avd), Mustafa el-bab el-Halebî, Kahire 1962-1970.

Oğuz, Orhan- Uludağ, İlhan, *Genel Ekonomi*, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, İstanbul 1981.

Parasız, İlker, *Para Politikası*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1993.

Razî, Muhammed b. Ebi Bekir Abdulkadir, *Muhtaru's-sıḥah*, Beyrut ty.

Remlî, Muhammed b. Ahmed, *Nihayetü'l-muhtac li Şerhi'l-Minhac*, Daru'l-fikir, Beyrut 1984.

Reşid Rıza, *el-Menar*, Daru'l-fikir, Beyrut ty.

Sahnûn, Abdüsselam b. Said, *el-Müdevvene*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415/1994.

- Senhûrî, Abdurrazzak, *Masadiru'l-hak*, Beyrut ty.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, Daru'l-marife, Beyrut 1414/1993.
- Sıddıkî, S. A., *İslam Devletinde Mali Yapı*, (Terc. Özdenören, Rasim), İstanbul 1973.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tarihu'l-hulafa*, Eser Neşriyat, İstanbul ty.
_____, *Katu'l-mücadele inde teğayyiri'l-muamele*, (el-Hâvî'nin içinde), Daru'l-kütübî'l-Arabî, Beyrut ty.
- Şaban, Şükrü, *Paranın Mahiyeti*, Ankara 1940.
- Şafîî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Daru'l-fikir, Beyrut 1990.
- Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1762), *Huccetü'l-lahi'l-bâliğa*, (Terc. Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyübî ve Devleti*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *es-Seylü'l-cerrar el-mütedeffıkı alâ hadâiki'l-ezhar*, Kahire 1404.
_____, *Neylü'l-evtâr*, Mektebetü'l-külliyât el-ezheriyye, yy. 1399/1978.
- Şirbînî, Hatib, *Muğni'l-muhtac ila marifeti meani elfazi'l-Minhac*, Daru'l-fikir, y ve ty.
- Şirvânî- el-İbâdî, *Haşiyetâ's-Şirvânî ve'l-İbâdî alâ Tuhfeti'l-muhtac bi Şerhi'l-Minhac*, (Tuhfetü'l-muhtac ile birlikte), Daru'l-fikir, y ve ty.
- Tabakoğlu, Ahmet, *"İslam'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme"*, Para, Faiz ve İslam, İSAV Yayınları, İstanbul 1992.
- Tahâvî, Ebu Cafer Ahmad b. Muhammed, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1987.
- Tevfik el-Hakim, *Muhtasaru Tefsiri'l-Kurtubî*, Beyrut 1977.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.
- Yabanoğlu, Ali Kemal, *Para Politikası*, (Seminer Tebliği), Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1975.
- Yâkût el-Hamevî, Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, Dâr Sâdir, Beyrut ty.

Yeniçeri, Celal, *İslam İktisadının Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1980.

_____, *"Ebû Hanife'nin Hayatı, Mali ve İktisadi Görüşleri"*, MÜİF Dergisi, Sayı 4, İstanbul 1986.

Zambaur, *"Dinar"*, İ.A., M.E.B. Yayınları, İstanbul 1988.

_____, *"Fels"*, İ.A., M.E.B. Yayınları, İstanbul 1988.